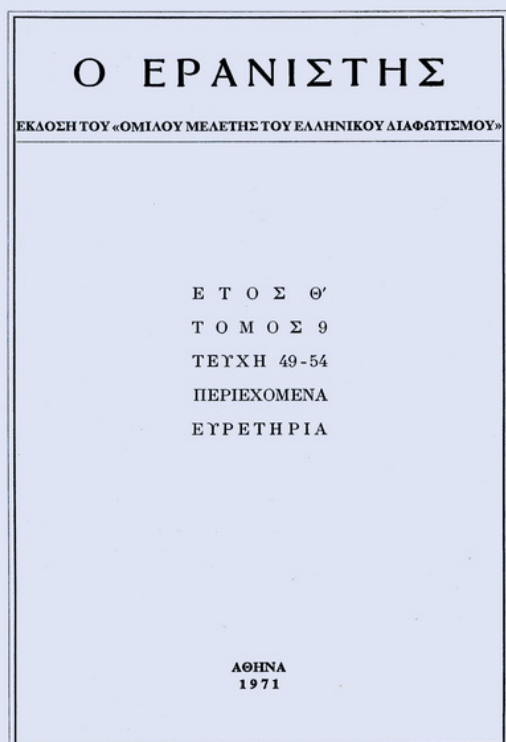

The Gleaner

Vol 9 (1971)

Μνήμη του '21

Λουκία Δρούλια

doi: [10.12681/er.10464](https://doi.org/10.12681/er.10464)

Copyright © 2016, Λουκία Δρούλια

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Δρούλια Λ. (2016). Μνήμη του '21. *The Gleaner*, 9, 274–281. <https://doi.org/10.12681/er.10464>

ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ '21

Ἄν ὁ ἐορτασμός μιᾶς ἐπετείου γίνεται ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἐξαρθῇ καὶ πάλι τὸ συγκεκριμένο ἱστορικὸ γεγονός ὕστερα ἀπὸ τὴν πάροδο ἱκανοῦ χρόνου, δίδεται ταυτόχρονα καὶ ἡ εὐκαιρία στοὺς πνευματικοὺς φορεῖς τοῦ τόπου, τὰ ἱδρύματα ἢ τοὺς ἐκπροσώπους τους, νὰ παρουσιάσουν ὁ καθένας ἀπὸ τὴ δική του σκοπιὰ τὶς ποικίλες ὅψεις τῆς ἱστορικῆς στιγμῆς ποὺ ξαναφέρει στὴ μνήμη ἢ ἐπέτειος.

Ἔτσι τώρα στὸ τέλος τοῦ ἐορταστικοῦ ἔτους 1971 ἀξίζει νὰ κά-
νουμε μιὰν ἀναδρομὴ στὶς ἀξιόλογες ἐκδηλώσεις συμμετοχῆς πολλῶν
ἱδρυμάτων τῆς πρωτεύουσας στὴν ἐπέτειο αὐτή. Δὲν εἶναι βέβαια δυ-
νατὸ ν' ἀπαριθμήσουμε ἐδῶ τὸ πλῆθος τῶν ἐκδόσεων, διαλέξεων ἢ ἄλλων
ἐκδηλώσεων ποὺ ὀφείλονται καὶ στὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία· πάντως
μιὰ βιβλιογραφικὴ καταγραφή τῶν σχετικῶν ἐκδόσεων θὰ συμπλήρωνε
ικανοποιητικὰ τὴν εἰκόνα τῆς ὅλης κινήσεως.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ καὶ συνάμα ἀξιοπρόσεκτο ὅτι, παρόλο ποὺ
φυσικὰ ὅλες οἱ ἐκδηλώσεις γιὰ τὶς ὁποῖες θὰ μιλήσουμε ἀναφέρονταν
στὸ ἴδιο γεγονός, δὲν ἐμφανίσθηκαν ἐπικαλύψεις στὴν παρουσίαση τῶν
θεμάτων· κάθε φορέας προσπάθησε νὰ φωτίσῃ ἀπὸ ἄλλη πλευρὰ τὸ πολυ-
σύνθετο αὐτὸ φαινόμενο, τὸν ἀγώνα γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῶν Ἑλλήνων·
ἢ προετοιμασία του, τὸ πνευματικὸ καὶ κοινωνικὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς,
οἱ πρωτεργάτες κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, ὁ στρατός, τὸ ναυτικὸ, οἱ πρῶτες
διοικητικὲς ὁργανώσεις, ἢ ἀκόμα οἱ ξένοι ἐθελοντὲς καὶ ὁ τύπος στὸ
ἐξωτερικὸ θὰ προβληθοῦν εἴτε μὲ ἀπεικονίσεις, εἴτε μὲ ἔγγραφα καὶ
ἐντυπα ποικίλα, εἴτε ἀκόμα μὲ ἀντικείμενα ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ.

Ἐκθέσεις, διαλέξεις καὶ ἐπιμελημένες συναφεῖς ἐκδόσεις, καὶ πα-
ράλληλα βέβαια οἱ κατάλογοι τῶν ἐκθεμάτων «αὐτὰ ποὺ μένουν», ξε-
περνώντας τὴν διάρκεια τῆς ἀτομικῆς μνήμης», ὅπως σημειώνει σύγχρο-
νος λόγιος, εἶναι ὁ ἀπολογισμὸς τῆς ἐορταστικῆς αὐτῆς χρονιάς.

Ὡστόσο ἂν τὰ ἀθηναϊκὰ μουσεῖα, τὰ σχετικὰ μὲ τὸν νεώτερο ἑλ-
ληνισμό, ἔχουν τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι διασώζουν τεκμήρια ὅλων
τῶν ἐκφάνσεων τοῦ νεοελληνικοῦ βίου καὶ συνεπῶς εἶναι σὲ θέση νὰ
συνθέσουν τὶς ἐκθέσεις τους ἀντλώντας ἀπὸ τὰ πλούσια ἀποθέματά
τους —πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν μποροῦν νὰ περιληφθοῦν πάντα στὶς
μόνιμες προθήκες—, οἱ ἐκθέσεις ὅσες ὠργάνωσαν ἄλλοι φορεῖς, ὅπως
π. χ. τὰ ξένα ἰνστιτοῦτα, προσέφεραν δύο πρόσθετα στοιχεῖα. Ἀπὸ

τὴν μιὰ μεριὰ ὕλικό προερχόμενο ἀπὸ βιβλιοθήκες καὶ μουσεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἄγνωστο ἴσως στὸν Ἕλληνα ἐπισκέπτη, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, κάτι ἐξίσου σημαντικό: ἀντικείμενα δανεισμένα ὄχι μόνον ἀπὸ τὶς παρακαταθήκες τῶν ἐντοπίων ἰδρυμάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἰδιωτικὲς συλλογές ἢ ἀκόμα μεμονωμένα ἀντικείμενα ἰδιωτῶν, δυσπρόσιτα καὶ συχνὰ ἄγνωστα καὶ αὐτὰ στὸν ἐνδιαφερόμενο θεατή.

Οἱ ἐκδηλώσεις, λοιπόν, αὐτὲς μποροῦν νὰ χωρισθοῦν σὲ δύο ομάδες. Στὴν μιὰ ὑπάγονται ὅσες ὁργανώθηκαν ἀπὸ ἑλληνικὰ πνευματικὰ ἰδρύματα μὲ σκοπὸ τὴν προβολὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὸν ἀποφασιστικό ἀγώνα γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του καὶ τὴν ἐπανένταξή του στὸ χῶρο τῆς «πολιτισμένης Εὐρώπης», καθὼς καὶ τῶν συνθηκῶν πού συνετέλεσαν σ' αὐτή του τὴν ἀπόφαση. Στὴν ἄλλη, ἐντάσσονται ὅσες προγραμματίσθησαν ἀπὸ τοὺς ξένους φορεῖς μὲ στόχο νὰ ἐξαρθῇ ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐκπροσώπων ἄλλων λαῶν στὸν ἀγὼνα τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, εἴτε μὲ τὴν προσωπικὴ τους παρουσία στὸν ἐπαναστατημένο χῶρο εἴτε μὲ τὴν συμπαραστάσή τους μέσα ἀπὸ τὶς φιλελληνικὲς ἐπιτροπὲς τῆς Δντ. Εὐρώπης καὶ τῆς Β. Ἀμερικῆς.

Στὶς ἐορταστικὲς ἐκδηλώσεις τῆς πρώτης ομάδας ἀναφέρεται ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μὲ τὴν ἑκτακτο πανηγυρικὴ συνεδρία τῆς 24ης Φεβρουαρίου 1971, ὅπου μίλησε ὁ ἀκαδημαϊκὸς Δ. Α. Ζακυνθὸς μὲ θέμα «Ἡ Ἐπανάστασις τῶν Παραδονναβίων ἡγεμονιῶν καὶ ἡ ἑναρξίς τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀνεξαρτησίας». Παράλληλα ἀθλοθετήσαν σχετικὰ βραβεῖα. Ἀνάλογη ἦταν καὶ ἡ συμμετοχὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐξάλλου, ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος «Παρνασσός» ἐτίμησε τὴν ἐπέτειο μὲ σειρὰ διαλέξεων καὶ ἄρθρων πού δημοσιεύθηκαν στὸν ΙΓ' τόμο τοῦ περιοδικοῦ του.

Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, παράλληλα μὲ τὴν διαμόρφωση χώρου μουσεῖου μὲ τὴν ὀνομασίαν «Αἶθουσα Παλαιότητων καὶ Ἐθνικῶν Κειμηλίων», ὅπου τοποθετήθηκαν σὲ εἰδικὲς προθήκες τὰ πρωτότυπα ὅλων τῶν ἑλληνικῶν συνταγμάτων, καὶ τὴν ἔκδοση τοῦ σχετικοῦ Λευκώματος μὲ φωτογραφίες ἀπὸ τὰ ἀποκείμενα ἐκεῖ ἔγγραφα καὶ ἄλλα ἔθνικα κειμήλια, ἀποφάσισε νὰ ἐκδώσῃ μεγάλο μέρος ἀπὸ τὸ ἀξιόλογο ἀρχεῖακὸ ὕλικό της. Ἔτσι στὴ σειρὰ τῶν τόμων μὲ γενικὸ τίτλο «Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας» θὰ περιληφθοῦν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπανέκδοση τῶν δύο ἤδη δημοσιευθέντων τὸν περασμένο αἰῶνα τόμων, μὲ προσθήκη εὐρετηρίου τους, ὅλα τὰ ἱστορικὰ ἔγγραφα τὰ ἀναφερόμενα στὴ διοικητικὴ ὁργάνωση στὰ χρόνια 1821-1832: Πρακτικά, Ψηφίσματα, οἱ Πράξεις τῶν Ἐθνικῶν Συνελεύσεων, τῶν Βουλῶν καὶ τῶν

τοπικῶν Γερουσιῶν καθὼς καὶ ἄλλα δημόσια ἔγγραφα καὶ χαρακτηριστικὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς. Ἦδη κυκλοφόρησε ὁ ἀρ. 1 τῆς σειρᾶς (δηλ. ἐπανέκδοση τοῦ τόμ. Α', 1857) καὶ ὁ ἀρ. 3 (δηλ. ὁ πρῶτος νέος τόμος, μὲ τὰ ἔγγραφα τῶν Ἑθνικῶν Συνελεύσεων).

Στὰ πλαίσια τοῦ ἴδιου ἑορτασμοῦ τὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους κυκλοφόρησαν ἓνα σχετικὸ τόμο τιτλοφορημένο: «Τὰ ἱστορικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821 τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους εἰς περιλήψεις καὶ περικοπὰς».

Στὴν περιδιάβασή του στὶς ἄλλες πανηγυρικὲς ἐκδηλώσεις ὁ ἐπισκέπτης ξεκινώντας χρονικά, θὰ συναντήσῃ τὶς ἐκθέσεις τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἑθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τὶς ὁργανωμένες στὶς αἰθουσες τοῦ Ἑθνικοῦ Ἱστορικοῦ Μουσείου. Καὶ πρῶτα ἡ Ἐκθεση Προσωπογραφιῶν τῶν Ἀγωνιστῶν τοῦ '21 (Ἀπρίλιος 1971) συγκέντρωσε 150 περίπου πίνακες φιλοτεχνημένους κυρίως ἀπὸ γνωστὸς ἑλληνες ζωγράφους· πιστοὶ στὴν ἀπόδοση τῶν μορφῶν τῶν ἀγωνιστῶν, εἴτε γιατί ἔγιναν μὲ βάση τὰ σχέδια ξένων καλλιτεχνῶν ποὺ πέρασαν τότε ἀπ' τὴν Ἑλλάδα, εἴτε ἐκ τοῦ φυσικοῦ, ὅταν πλέον εἶχαν κατασιγᾶσει οἱ μάχες, οἱ πίνακες αὐτοὶ φέρουν κοντὰ στὸν σύγχρονο ἐπισκέπτη μερικὸς ἀπ' ὅσους ἀγωνίσθηκαν γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὸν κᾶνον γὰ ἀναλογισθῇ πόσοι ἀκόμα, ἀφανεῖς καὶ ἀγνωστοί, ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ συνέβαλαν στὸν μεγάλο ἀγῶνα.

Στοὺς ἴδιους χώρους ἀκολούθησε τὸν Μάιο 1971, ἄλλη ἐκθεση μὲ τίτλο «Κλῆρος καὶ Ἔθνος,» στὴν ὁργάνωση τῆς ὁποίας συνεργάσθηκε καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος. Ἀντικείμενο τῶν ὁργανωτῶν ἦταν ἡ παρουσίαση τοῦ ἐθνικοῦ ἀλλὰ καὶ ἐκπαιδευτικοῦ συγχρόνως ρόλου τοῦ κλήρου ὄχι μόνο στὴν περίοδο τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας ἀλλὰ καὶ πρὶν στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, καὶ ὕστερα ὡς τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Πίνακες κληρικῶν, ἀλλὰ καὶ συνθέσεις (ἐλαιογραφίες, λιθογραφίες κ.ἄ.) ποὺ ἀπεικονίζουν μαρτύρια ἱερωμένων — συχνὰ ἐπαναλαμβανόμενη, ἀπὸ ποικίλες προελεύσεις, ἡ ἀπεικόνιση τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ πατριάρχη Γρηγορίου τοῦ Ε' φανερῶνει τὴν ζωηρὴ ἐντύπωση ποὺ ἄφησε ἓνα παρόμοιο τραγικὸ γεγονός στοὺς συγχρόνους ἀλλὰ καὶ τοὺς μεταγενεστέρους — συνδυασμένοι μὲ πολυπληθῆ ἱστορικὰ ἱερατικά σκεύη, εὐαγγέλια καὶ συγγράμματα φωτισμένων ἱεραρχῶν καθὼς καὶ ἔγγραφα ποὺ ἀποτυπώνουν ζωντανὰ τὴν κάθε ἱστορικὴ στιγμή, προσφέρουν στὸν ἐνδιαφερόμενο μιὰ πλήρη εἰκόνα γιὰ τὴν πλούσια δράση τοῦ κλήρου. Τὴν εἰκόνα αὐτὴ συμπληρῶνουν δύο κατάλογοι ὀνομάτων: α') Κατάλογος κληρικῶν πεσότων ὑπὲρ πίστεως καὶ

πατρίδος και β') Πίνακας 51 κληρικῶν, μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, βασιςμένος στοῦ Ἀρχεῖο τοῦ Π. Σεκέρη. Στόν πίνακα αὐτό ὡς προστεθοῦν καί ἄλλα 19 ὀνόματα κληρικῶν, ὅσων μνήθηκαν στήν Φιλ. Ἑταιρεία σύμφωνα μέ τό Ἀρχεῖο τοῦ Ἰ. Φιλήμονα.

Παρατρέχοντας τήν σειρά τῶν διαλέξεων τῆς IEEE —ἀπό τίς ὁποῖες μερικῆς πραγματεύονταν θέματα σχετικά μέ τό '21— θά πρέπει νά ἐξάρουμε ἰδιαίτερα τίς ἔντυπες ἐκδόσεις καί ἐπανεκδόσεις πού προήλθαν ἀπό τήν πρωτοβουλία ἢ τήν ὑπόδειξη τῶν ὑπευθύνων τῆς IEEE.

Ἀντί γιά καταλόγους τῶν ἀντιστοίχων ἐκθέσεων, οἱ ὁποῖοι κυκλοφόρησαν μόνο σέ πολυγραφημένη μορφή, ἡ IEEE ἐξέδωσε δύο καλαίσθητα καί ἐπιμελημένα λευκώματα, «Ἐκθεσις προσωπογραφιῶν τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ '21 ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἱστορικῷ Μουσείῳ» καί «Τό Ναυτικό τοῦ '21», μέ πλήθος ἐγχρώμων εἰκόνων ἀπό τὰ ἐκθέματα τῶν συλλογῶν τῆς. Ἔτσι ξεπερνώντας τὰ ὅρια τοῦ ἐπικαιρικοῦ, τὰ λευκώματα αὐτά παραμένουν ὡς μάρτυρες γιά τήν πλούσια συμμετοχή τῆς Ἑταιρείας στόν πανηγυρισμό τοῦ 1971.

Ἄς προστεθῇ ἐδῶ ὅτι μέ τήν ὑπόδειξη καί συνεργασία τοῦ Γεν. Γραμ. κ. Ἰ. Μελετοπούλου, ἡ ἑταιρεία Γραφικῶν Τεχνῶν Ἀσπιώτης-ΕΛΚΑ ἐξέδωσε δύο πολυτελῆ λευκώματα, βασιςμένα καί αὐτά σέ ὑλικό τῆς IEEE. Τό ἕνα, μέ τίτλο «Εἰκονογραφία τοῦ '21», περιλαμβάνει προσωπογραφίες ἀγωνιστῶν, σχεδιασμένες ἀπό τόν βαναρό ζωγράφο Kræzeisen, στή διάρκεια τῆς παραμονῆς του στήν Ἑλλάδα στά 1827 Ἀκόμα περιέχει εἰκόνες ἀπό τό ζωγραφικό ἔργο τῶν Ἰ. Μακρυγιάννη-Π. Ζωγράφου καί Ἀθ. Ἰατρίδη. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τό δεύτερο λεύκωμα, τιτλοφορημένο «1821, Δώδεκα μέτάλλια»: ἔργα τοῦ βαναροῦ χαράκτη Κ. Lange, τὰ δώδεκα αὐτά μέτάλλια, ἐμφανιζόμενα ἐδῶ σέ μεγέθυνση, ἀπεικονίζουν προτομές ἐλλήνων, κυρίως ἀγωνιστῶν, καί ἄλλες ἀλληγορικῆς παραστάσεις μέ θέματα παρμένα ἀπό τήν ἐλληνική ἐπανάσταση.

Ἀναμνηστικό χρυσό μέτάλλιο μέ ἀνάλογη ἀλληγορική παράσταση τῆς Ἑλλάδας καί τοῦς στίχους τοῦ Κ. Παλαμά: «δέν χάνομαι στά τάρταρα/μονάχα ξαποσταίνω/στί ἡ ζωὴ ξαναφαίνομαι/καί ναοὺς ἀνασταίνω», ἔργο τοῦ καλλιτέχνη Τάσου καί τοῦ χαράκτη Ἐλ. Κελαϊδῆ, ἔκοψε γιά τήν ἐπέτειο αὐτή ἡ IEEE.

Ὡστόσο, ἀνάμεσα στίς ποικίλες ἐκδηλώσεις τῆς Ἑταιρείας, ἰδιαίτερη μνεία θά πρέπει νά γίνη γιά τήν σκέψη ἀλλά καί τήν πραγματοποίηση τῆς φωτοτυπικῆς ἀναπαραγωγῆς μιᾶς σειρᾶς σπανίων φυλλαδίων τῆς πρώτης περιόδου τοῦ ἀγῶνα. Μέ τήν εὐστοχῆ ἐπιλογή στήν

ἀνατύπωσή τους, τὰ τριάντα αὐτὰ φυλλάδια, ἀντιπροσωπευτικὰ τοῦ πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ κλίματος τῆς ἐποχῆς καὶ ἀκόμα ἐνδεικτικὰ γιὰ τὶς ὀργανωτικὲς προσπάθειες στὴ διοίκηση τῆς νέας πολιτείας, γίνονται τώρα προσιτὰ στὸ εὐρύτερο ἀναγνωστικὸ κοινό. Ἔτσι ὁ σημερινὸς ἀναγνώστης μπορεῖ εὐκολώτερα νὰ πλησιάσῃ καὶ νὰ κατανοήσῃ τὶς ἐνέργειες καὶ τὶς ἰδεολογικὲς κατευθύνσεις τῶν θεμελιωτῶν τῆς σημερινῆς μας κοινωνίας. Ταυτόχρονα ἔχει στὰ χέρια του πανομοιότυπα, μερικὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα δείγματα τῆς τυπογραφικῆς τέχνης καὶ τῶν ἐκδοτικῶν προσπαθειῶν, ὅσα ἐκτελέσθηκαν στὸν ἀπελευθερούμενο ἑλληνικὸ χῶρο.

«Ἀπὸ τὴν πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ στὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση» τιτλοφορεῖται ὁ κατάλογος ποὺ συνοδεύει τὴν ἔκθεση τοῦ Μουσείου Μπενάκη (1 Ἰουνίου-31 Δεκεμβρίου 1971). Παράλληλα μὲ τὴν μόνιμη ἔκθεση κειμηλίων καὶ ἐνθυμίων τοῦ ἀγῶνα, τὰ ἐκθέματα, ὅσα συγκεντρώθηκαν γιὰ τὴν εἰδικὴ αὐτὴ περίπτωσι —καὶ αὐτὰ φυσικὰ ἀπὸ τὶς πλούσιες καὶ ἀξιόλογες συλλογὲς τοῦ Μουσείου, τῆς Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ Ἀρχείου του— τοποθετήθηκαν κυρίως σὲ δέκα προθῆκες μὲ σκοπὸ «νὰ ζωντανέψουν τὸ φυσικὸ καὶ ἀνθρώπινο περιβάλλον μέσα στὸ ὁποῖο πραγματοποιήθηκε καὶ ἐπέτυχεν ἡ Ἐπανάσταση». Μιὰ σύντομη ματιὰ στοὺς ἐπίτιλους τῶν προθηκῶν φανερῶνει ἀμέσως τὸ διάγραμμα ποὺ κατάρτισαν οἱ ὀργανωτὲς γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν διαχρονία ἀλλὰ καὶ συγχρονία τῶν γεγονότων. Ἐνδεικτικὰ σημειώνονται ἐδῶ οἱ τίτλοι αὐτοί: 1) Ἡ προετοιμασία — Οἱ Φιλικοί. 2) Λόγιοι καὶ ἔμποροι τῆς διασποράς. 3) Ἑγερτικὲς μορφές. Πρὸς τοὺς ἀρχαίους προγόνους καὶ τὴν φωτισμένη Εὐρώπη. 4) Οἱ καπετανεῖοι, ἡ λαϊκὴ παράδοση καὶ ὁ Δ. Σολωμός. 5) Οἱ ναυτικοὶ καὶ τὰ σύνεργά τους. 6) Ἑλληνικὴ τέχνη. 7) Ἑλληνικὴ φορεσιά. 8) Ὁ Τύπος στὸν Ἀγῶνα. 9) Προσπάθειες γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας. 10) Κοινωνικὴ πρόνοια - Ἐκπαίδευση.

Στὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου γενικώτερα, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερα στὰ χρόνια 1821-1831 εἶναι ἀφιερωμένη ἡ ἔκθεση ποὺ ὀργανώνει ἡ Ἐνωση Συντακτῶν ΗΕΑ (20 Δεκ. - 15 Ἰαν. 1972). Μὲ τὴν ἐκδῆλωση αὐτὴ ἐγκαινιάζεται ταυτόχρονα καὶ τὸ νέο Μουσεῖο Τύπου, ὅπου ὑπάρχει σκέψη νὰ συγκεντρωθοῦν ὅσο τὸ δυνατό πληρέστερες σειρὲς ἑλληνικῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν ἀπὸ τὴν πρώτη ἐμφάνισή τους ὡς τὶς ἡμέρες μας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐκδόσεις, ἐνδιαφέρον παρέρχουν καὶ τὰ δείγματα τοῦ περιοδικοῦ τύπου, ὅσα κυκλοφόρησαν καὶ κυκλοφοροῦν στοὺς ποικίλους τόπους διασποράς τῶν Ἑλλήνων.

Για την πληρέστερη παρουσίαση τῶν σπανίων αὐτῶν φύλλων, φυσικὸ ἦταν νὰ συμβάλουν καὶ ἄλλοι φορεῖς, ἀφοῦ, καθὼς ἤδη ἀναφέρθηκε, τὸ Μουσεῖο Τύπου ιδρύθηκε πρόσφατα. Ἔτσι πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐκθέματα ἀνήκουν στὶς συλλογές τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς ἢ ἰδιωτῶν ὅπως π. χ. τοῦ καθ. Ἀ. Δασκαλάκη, τοῦ κ. Λαδᾶ, κ.ἄ.

Δὲν θὰ ἀναφερθοῦμε ἐδῶ στὴν πολιτιστικὴ καὶ κοινωνικὴ σημασία τοῦ τύπου οὔτε στὴν χρησιμότητά του σὰν πολύτιμης ἱστορικῆς πηγῆς, θέματα ποὺ προβάλλονται μὲ τὴν ἐκθεση Τύπου καὶ ποὺ ἔχουν τελευταῖα ἐπισημανθῇ στὸ βιβλίον τοῦ Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου, «Φρούρια Ἑλευθερίας. Ὁ Ἑλληνικὸς Τύπος πρὸ καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ '21» (ἔκδοσις τῆς Ἐνώσεως Συντακτῶν Η.Ε.Α.) καὶ κυρίως στὸ βιβλίον τῆς Αἰκ. Κουμαριανοῦ, «Ὁ Τύπος στὸ Ἀγῶνα» (NEB, Ἀθήνα 1971, 3 τόμ.): στὸ τελευταῖον αὐτὸ ἔργο, ὅστερ' ἀπὸ τὴν ἐκτενῆ εἰσαγωγὴ, παρουσιάζονται στὸν ἀναγνώστη πλήθος ἐνδιαφέροντα κείμενα ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες τοῦ ἀγῶνα, προσφορὰ σημαντικὴ, ἂν ἀναλογισθῇ κανεὶς πὼς πολλὰ ἀπὸ τὰ σώματα, τὰ τεύχη ἢ ἀκόμα τὶς προκηρύξεις τοῦ περιοδικοῦ τύπου σώζονται σὲ μοναδικὰ ἀντίτυπα στὶς διάφορες βιβλιοθήκες τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ (βλ. καὶ Ὁ Ἐραριστής, τεῦχος 53, σ. 219-220).

Ἐγγραφα καὶ παλαιᾶ ἐκδόσεις πλαισιώνουν τὴν ἐκθεση αὐτὴ ποὺ ἀποτελοῦν μαρτυρίες γιὰ θέματα καὶ γεγονότα τῆς ἐποχῆς, ὅπως ἡ ἑλευθεροτυπία, οἱ πολιτικὲς καὶ στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ τέλος ὁ φιλελληνισμὸς μὲ τὰ ποικίλα ξενόγλωσσα φιλελληνικὰ βιβλία.

Τελευταῖα, ἀναφέρουμε τὸ τμήμα τοῦ πιεστηρίου ποὺ χρησιμοποιοῦσε στὸ Μεσολόγγι ὁ ἑλβετὸς ἐκδότης τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» Ἰ. Μάγερ, συγκινητικὸ ἀπομεινάρι μιᾶς ἀξιόλογης ἐκδοτικῆς προσπάθειας (ἀπὸ τὴ συλλογὴ τῆς IEEE).

Στὶς ἐορταστικὲς ἐκδηλώσεις τῆς δεύτερης ομάδας, ὅσες προγραμματίσθηκαν ἀπὸ ξένους φορεῖς, ἐντάσσονται κυρίως τρεῖς ἐκθέσεις: τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν στὸ ξενοδοχεῖο Χίλτον (21 Μαΐου - 15 Ἰουνίου 1971), τοῦ Βρετανικοῦ Συμβουλίου (Νοέμβριος 1971) καὶ τῆς Ἑλληνοαμερικανικῆς Ἐνώσεως (2 - 23 Δεκεμβρίου 1971).

Ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῶν γάλλων ὁργανωτῶν ἦταν νὰ παρουσιάσουν ἓνα σύνολο ἀπὸ αὐθεντικὰ ἀντικείμενα (λιθογραφίες, βιβλία, σχέδια, ἐνδυμασίες ἢ σκεύη τῆς καθημερινῆς ζωῆς), γιὰ νὰ ζωντανέψουν στὰ μάτια τοῦ ἐπισκέπτη τὸ κίνημα αὐτὸ πού, ἂν καὶ γιὰ διαφορετικοὺς συχνὰ λόγους, νίοθετήθηκε ἀπ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς ομάδες τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ καὶ πῆρε τὸ ὄνομα γαλλικὸς φιλελληνισμός. Γιὰ τὴν

ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ τους, τὴν ἐπιτυχημένη σύνθεση τοῦ νέου συνόλου, οἱ ὁργανωτὲς δὲν ἀπευθύνθηκαν μόνον στὰ ἀντίστοιχα ἀθηναϊκὰ ἱδρύματα (Γεννάδειος βιβλιοθήκη, Μουσεῖο Μπενάκη, Ἐθνικὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο), ἀλλ' ἀνεζήτησαν κατάλληλο ὕλικὸ καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές. Ἔτσι δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ συνεκτεθοῦν ἀντικείμενα ἀπὸ τὴν συλλογὴ τοῦ *René Puaux* τοῦ Μουσείου τῆς Πύλου, τὴν Καθολικὴ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν καὶ ἀκόμα ἀπὸ τοὺς ἀνεκτίμητους θησαυροὺς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, γεγονὸς ἰδιαίτερα σημαντικὸ γιὰ τὸν Ἕλληνα ἐπισκέπτη. Στὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκθέσεως μίλησε ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς τῆς συλλογῆς σχεδίων τοῦ Μουσείου Λούβρου καὶ διευθυντῆς τοῦ Μουσείου *Delacroix*, κ. *Maurice Serullaz* μὲ θέμα «Εὐγένιος *Delacroix*, τελευταῖος τῶν ἀναγεννησιακῶν καὶ πρῶτος τῶν μοντέρνων ζωγράφων». Καλαίσθητος καὶ ἐπιμελημένος ὁ κατάλογος τῆς γαλλικῆς ἐκθέσεως μὲ 4 φωτογραφικοὺς πίνακες, περιέχει ἐνδιαφέροντα ἐπεξηγηματικὰ σημειώματα γιὰ κάθε σχεδὸν ἐκθεμα.

Ἀνάλογα φροντισμένοι καὶ ὁ κατάλογος ποὺ συνοδεύει τὴν ἐκθεση τὴν ὁργανωμένη ἀπὸ τὴν Βρεταννικὴ Πρεσβεία καὶ τὸ Βρεταννικὸ Συμβούλιο, περιλαμβάνει ἐκτενῆ βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ ὅσους Ἀγγλοὺς παρουσιάζονται ἐδῶ, μέσα ἀπὸ τὰ ποικίλα ἐκθέματα: ἐκδόσεις φιλελληνικοῦ περιεχομένου, ἱστορικὰ ἔγγραφα ποὺ ἀντικατοπτρίζουν τὶς διαδοχικὲς ἐξελίξεις τῆς διεθνοῦς πολιτικῆς στὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ἀντικείμενα ἱστορικῶν προσώπων, κυρίως ὅμως ζωγραφικοὶ πίνακες μὲ ἀπεικονίσεις ἀπὸ ἑλληνικὰ τοπία καὶ ἀρχαιότητες.

Παρόλο ποὺ σκοπὸς τῶν ἁγγλῶν ὁργανωτῶν ἦταν νὰ τονισθῇ ἡ συμβολὴ τῶν βρεταννῶν φιλελλήνων στὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ἡ ἐκθεση στὸ σύνολό της προσέφερε μιὰν εὐρύτερη διαχρονικὴ εἰκόνα τοῦ βρεταννικοῦ ἐνδιαφέροντος, εἴτε πρὸς τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα στὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰ., εἴτε πρὸς τὸν ἑλληνικὸ χῶρο γενικώτερα στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ ΙΘ' αἰ., ὡς τὴν παραχώρηση τῶν Ἰονίων Νήσων στὰ 1864.

Ἡ ἐκθεση αὕτῃ πραγματοποιήθηκε, ὅπως σημειώνεται καὶ στὸν πρόλογο τοῦ καταλόγου της, μὲ τὴν πρόθυμη συνεργασία πολλῶν φορέων: διατρέχοντας πρόχειρα τὸν κατάλογο, βλέπομε ὅτι γύρω στὰ 11 δημόσια ἱδρύματα, στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικόν, καὶ περὶ τοὺς 14 Ἕλληνες κυρίως ἀλλὰ καὶ ξένοι ἰδιῶτες, δανεῖζοντας ἐκθέματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα πολλὰ ἐμφανίζονται γιὰ πρώτη φορὰ στὸ εὐρύτερο κοινόν, συνέβαλαν στὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀγγλικῆς συμμετοχῆς στὸν ἐορτασμὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπετείου.

Δὲν εἶναι εὐκόλο οὔτε καὶ σκόπιμο ν' ἀπαριθμήσουμε ἐδῶ ὅλα τὰ

αὐθεντικά ἐκθέματα πὺν παρουσιάζονται στὶς δύο αὐτὲς ἐκθέσεις. Γίνεται λόγος γιὰ τὶς συνολικὲς παρουσιάσεις: ἔτσι ἀποφεύγεται ἡ μνηεὶα μερικῶν μόνο ἀπὸ αὐτά, ὅσα δηλαδὴ θὰ εἶχε τὴν τάση κανεὶς νὰ ξεχωρίση, παρακινημένος ἀπὸ ποικίλα ὑποκειμενικά, συχνά, κριτήρια, τὸ ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον, τὴν σπανιότητα, τὴν καλλιτεχνικὴ ἀξία ἢ τὸ γραφικὸ στοιχεῖο.

Ἡ συμβολὴ τῶν Ἀμερικανῶν στὸν ἀγῶνα τῆς ἐλληνικῆς παλιγγενεσίας εἶναι τὸ θέμα πὺν θέλησε νὰ ὑπογραμμίσῃ ἡ Ἑλληνοαμερικανικὴ Ἐνωσις, ὁργανώνοντας τὴ μικρὴ ἐκθεση «Τὸ 1821 καὶ ἡ Ἀμερικὴ. Ἀναμνηστικὰ ἐκθέματα τοῦ '21 καὶ τῆς ἀμερικανικῆς συνεισφορᾶς στὸν Ἀγῶνα». Ἐκτὸς ἀπὸ λίγα αὐθεντικά ἀντικείμενα, δανεισμένα καὶ αὐτὰ ἀπὸ δημόσιες ἢ ἰδιωτικὲς, ἀθηναϊκὲς κυρίως, συλλογές, ἡ ἐκθεση αὐτὴ περιέλαβε φωτογραφίες σὲ μεγέθυνση ἀπὸ ποικίλα ἔγγραφα, πορτραῖτα, μνημεῖα κλπ. Ἀνάμεσά τους ξεχωρίζουμε τὶς φωτογραφίες ἀπὸ ἀμερικανικὲς ἐφημερίδες, ὅσες δημοσίευσαν πρῶτες εἰδήσεις καὶ σχόλια γιὰ τὸν πόλεμο τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας ἢ ἀκόμα ποιήματα καὶ ἐπιστολὲς Ἀμερικανῶν πάνω στὸ ἴδιο γεγονός. Στὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκθέσεως μίλησε ὁ κ. Χρ. Λαμπρινὸς μὲ θέμα «Ἡ διπλωματικὴ ἀναγνώριση τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὶς ΗΠΑ κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821. Ἐνας θερμὸς φιλέλληνας», καὶ ἀργότερα ὁ καθ. Carlton L. Jackson μὲ θέμα «Ἡ Ἀμερικὴ καὶ τὸ 1821». Τὸν ἴδιο καιρὸ κυκλοφορήθηκε ἀπὸ τὴν Ἀμερικανικὴ Ὑπηρεσία Πληροφοριῶν ἓνα εἰκονογραφημένο φυλλάδιο τιτλοφορημένο «Ἀμερικανοὶ φιλέλληνες στὰ χρόνια τοῦ 1821» ὅπου διαγράφονται οἱ φιλελληνικὲς ἐνέργειες τῶν Ἀμερικανῶν εἴτε στὴν μακρινὴ τους χώρα, εἴτε μὲ τὴν προσωπικὴ τους παρουσία στὸν χῶρο τοῦ πολέμου.

Ἀπὸ τὴ σύντομη αὐτὴ ἐπισκόπηση —ἀν καὶ μένουν ἔξω ἄλλες, πὺν περιορισμένες ἐκδηλώσεις ὅπως π.χ. ἡ ἐκθεση χαρακτηριστικῶν φιλελληνικῶν καὶ ἐλληνικῶν ἐντύπων τῆς περιόδου αὐτῆς σὲ δύο εἰδικὰ διαμορφωμένες προθήκες τῆς Γενναδείου βιβλιοθήκης, ἢ ἀκόμα προγραμματισμένες ἤδη ἐκδόσεις, πὺν θὰ κυκλοφορήσουν ὁμως στὸν ἐπόμενο χρόνον— γίνεται φανερὸ πὺς ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ ἐορταστικοῦ ἔτους 1971 εἶναι πλούσιος. Ἡ ἐπέτειος αὐτὴ ἔδωσε ἄλλη μιὰ φορὰ μιὰ νέα ὥθηση στὶς ἐρευνες καὶ μελέτες γύρω στὴν ἐλληνικὴ παλιγγενεσία, προβάλλοντας ταυτόχρονα τοὺς πολύμορφους ἀγῶνες, πολεμικοὺς ἢ πνευματικοὺς, ὅσοι στερέωσαν τὰ θεμέλια τοῦ νέου κράτους.

Λουκία Δροῦλία